

På Amos Andersons marker

Bergsrådet och jordanskaffningslagen

Bergsrådet Amos Anderson (1878–1961), född i Kimito i Egentliga Finland, var en gigant inom försäkrings-, tryck- och förlagsbranschen, men även riksdagsledamot och en man med stort inflytande också inom flera andra branscher. Anderson har gått till den finländska historien som en mecenat för vetenskap, konst och kultur. Han inledde snabbt sin karriär som affärsman efter att han hade utexaminerats från Åbo handelsskola år 1898. Redan som väldigt ung verkade han i Försäkringsbolaget Kalevas styrelse. När han senare jobbade för sjöfartsförsäkringsbolaget Triton blev han bekant med den internationella finans- och försäkringsbranschen. År 1905 inledde han sin bana inom tidnings- och förlagsbranschen när han grundade en svenskspråkig tidskrift för försäkringsbranschen: *Försäkrings Tidskrift*. Året därpå grundade han även affärstidskriften *Mercator Tidskrift för Finlands näringsliv*. Åren 1922–1927 var han riksdagsman för SFP.¹ Anderson hade inga barn och 1940 skänkte han därför sin förmögenhet till grundandet av Föreningen Konstsamfundet r.f. Samfundet delar ut stipendier för olika syften och underhåller bland annat Amos Rex-museet i Helsingfors.

Vid sidan om företag, konst och välgörenhet investerade Anderson också en betydande del av sin förmögenhet i lantgårdar, och hans jordägor i Egentliga Finlands svenskspråkiga kommuner var ansevärda. Under den fred som följde på vinterkriget och fredstiden efter fort-

1. Lars-Folke Landgrén, 'Anderson, Amos', *Biografiskt lexikon för Finland*, URN:NBN:fi:isls-4398-1416928957004 (hämtad 14.1.2021).

Amos Anderson var en gigant inom flera branscher på sin tid och även en framstående jordägare, vilket gjorde att han i ett tidigt skede fick jordinlösningsnämndernas blickar på sig när mark behövde inlösas för omplaceringen av evakuerade efter kriget. Bild: Wikimedia Commons.

sättningskriget strävade man i Finland efter att omplacera de hundratusentals människor som efter att ha förlorat sina hem var i behov av mark. Därför tvingades man skapa en stor mängd nya gårdsbrukslägenheter, liksom sådana lägenheter som var nödvändiga för annan djurhållning och verksamhet. I detta drogs även de gårdar och fastigheter som ägdes av privata aktörer och företag in. Även Andersons ägor prövades för ändamålet av de jordinlösningsnämnder som ansvarade för lägenheternas upprättande.

I den här uppsatsen undersöker vi Amos Andersons roll som jordöverlåtare i enlighet med jordanskaffningslagen. Det centrala för studien är de krav som omplaceringsverksamheten ställde på Anderson ifråga om hans jordegendomar, och hur han klarade av dessa. Till våra frågor hör i vilken grad Anderson frivilligt böjde sig för expropriationskraven av jordegendomen och hur ofta och på vilket sätt han försökte kringgå dessa. De fall som gäller Andersons marköverlåtelse är mycket intressanta ur ett historiskt perspektiv och också i hänseende till omplaceringen av de människor som evakuerades. Anderson

använde nämligen, eller försökte använda, olika kryphål i lagen för att slippa sina överlåtelseplikter eller åtminstone avsevärt minska dessa. Han tog hjälp av en mängd bekanta bland landets ledande politiker och han kunde även anställa experthjälp, såsom advokater. I denna uppsats jämför vi även Andersons fall med andra liknande fall ur samma ekonomiska och sociala kretsar.

Korrespondenserna i anslutning till en del av de fall som behandlas här har av någon anledning bara delvis bevarats i de myndighetsarkiv vars samlingar vi använt, bland annat arkiven för inspektionsrättens och jordinlösningsnämndens i Åbo och kolonisationsavdelningens arkiv. När det gäller inspektionsrätten och jordinlösningsnämndens material förvaras de i Åbo landsarkiv (RA), kolonisationsavdelningens och de nyländska arkiven förvaras å sin sida i Tavastehus landsarkiv (RA). Denna diskontinuitet är problematisk, eftersom beslutet befästes med officiella akter: troligen beror det på att man förhandlat sig till muntliga avtal, som av en eller annan anledning inte antecknats i protokollen eller nämns i någon korrespondens. Uppenbarligen klarades en del av jordinlösningsfallen upp i förhandlingar mellan Andersons advokater och olika nämnder och myndigheter.²

Bakgrund: jordanskaffningslagen och markgivarnas ställning

Efter fortsättningskriget slut blev över 420 000 finländare tvungna att lämna sina hem i Karelen, i Porkkala som uthyrdes som militärbas till Sovjetunionen, samt i norra Finland. Samtidigt pågick Lapplandskriget mot Tyskland, vilket ledde till att människor på stora områden i norra Finland evakuerades till övriga Finland och till Sverige. Utöver det hade de män som kämpat i kriget redan 1943 blivit lovade jord, och det fanns även krigsänkor, krigsinvalidier och föräldralösa barn som var i behov av hem. Man var även tvungen att ordna lägenheter och tomter till jordlösa, arrendatorer och statare liksom till andra som tjänstgjorde inom jordbruk. Hungern i landet var stor och för att råda bot på den måste man hitta lösningar genom ny lagstiftning.

Under den tid som Finland hade varit självständigt hade det redan uppstått en tradition av omfattande markdelningar: efter inbördeskriget stiftades först torparlagen, sedan Lex Kallio och därefter 1936 års kolonisationslag. På grund av kriget blev man tvungen att lösa situatio-

2. Se Torsten Steinby, *Amos Anderson* (Helsingfors 1979), s. 258.

nen för den tvångsevakuerade befolkningen, det vill säga vinterkrigets omplacerade befolkning. Man gjorde det den 28 juni 1940 med en lag om snabbkolonisation, som i stor utsträckning grundade sig på 1936 års kolonisationslag; i praktiken var lagen om snabbkolonisation en anpassad version av denna som riktade sig till en särskild del av befolkningen, det vill säga de evakuerade. Snabbkolonisationslagen 1940 blev utan tvekan en mall för den jordanskaffningslag som stiftades efter fortsättningskriget, där den senare utvidgades så att den förutom den omplacerade befolkningen även kom att inkludera krigsveteraner och andra delar av befolkningen som led av krigets följder. Dessutom gällde lagen också andra än jordbrukare, för den ersatte också förlorade bostadstomter, vilka även upprättades för andra jordberättigade. Det var professorn i civilrätt T. M. Kivimäki, som planerade snabbkolonisationslagen. Han var vid den här tiden den i Finland med störst expertis inom kolonisationslagar. När det gäller den kolonisation som kom efter fortsättningskriget, började man under mellankrigstiden dryfta en kommitté som skulle upprättas av regeringen och vars ordförande blev David ”Tatu” Nissinen (1833–1966). När jordanskaffningslagen förverkligades blev den det självständiga Finlands största jordreform.³

Vid utarbetningen av jordanskaffningslagen dök en central fråga upp, nämligen varifrån man skulle få tillräckligt med mark åt alla behövande. Till sist beslutade man att marken i första hand skulle tas från ”staten, konkursbon, fastighetsspekulanter, föreningsars, församlingars, kommuners, stiftelsers och andra samfunds marker liksom från sådana fastighetsägares marker, som i första hand bedriver annan yrkesverksamhet än gårdsbruk”.⁴ Dessa var med andra ord de primära marköverlåtarna. Vid behov skulle man även ta mark från verksamma jordbrukare, och då genom att i första hand försöka få till en frivillig affär mellan markägaren och den som behövde mark, men vid behov skulle marken tvångsinlösas. De verksamma jordbrukarnas ställning

-
3. Markku Haapio et al. (toim.), *Karjala 4. Karjalan vaiheet* (Hämeenlinna 1983), s. 276–281; Pirkko Kanervo, ’Sodanjälkeisestä asutustoiminnasta tuli suuri maareformi’, Pirkko Kanervo, Terhi Kivistö & Olli Kleemola (toim.), *Karjalani, Karjalani, maani ja maailmani. Kirjoituksia Karjalan menetyksestä ja muistamisesta, evakoiden asuttamisesta ja selviytymisestä* (Turku 2018), s. 123–145.
 4. Översättning från: ”valtion maasta, rappiutiloista, tilakeinottelijoiden, yhtiöiden, seurakuntien, kuntien, säätiöiden ja muiden yhteisöjen maista sekä sellaisten kiinteistönomistajien maista, jotka harjoittavat pääasiallisena ammattinaan muuta kuin maatilataloutta.”

som sekundära marköverlåtare minskade den röjda åkerareal som de jordberättigade fick. I stället för att överlåta mark fick också markägaren fullgöra marköverlåtelsen genom att röja⁵ annan mark och göra den odlingsbar. I allmänhet måste man röja 1,5 gånger större markareal än vad som stipulerats för överlåtelsen, men på vissa mindre odlingsbara områden var man tvungen att till och med röja en fyra gånger större markareal.⁶

Egendom tillhörande ett helsingforsiskt bergsråd eller en jordbrukare från Kimito?

Utöver de aktier som Anderson ägde i företaget var också hans jordegendom betydande. Såsom Björkboda Oy, Karl Forsström Ab, Vestankärr Ab, Wärtsiläkoncernen och församlingarna, var Anderson en av de mest betydande jordägarna i Egentliga Finlands svensk- och tvåspråkiga kommuner. Han ägde flera gårdar och herrgårdar i Kimito (Tolfsnäs och Skogby/Skog), Dragsfjärd (Söderlångvik, Ölmos, Mölnkärret, Strömborg 2, Östergård, Kvarnkärret och Åkers) och i Västanfjärd (Olofsgård). Dessutom ägde Anderson landområden i Pargas, och Attu Aktiebolag där han var styrelseordförande ägde omfattande landområden på ön Attu och på andra ställen i Pargas. När det gäller Attu Aktiebolag är det ställvis svårt att i källorna fastställa vad som är bergsrådet Anderson och vad som är bolaget. Allt som allt ägde Anderson åtminstone 5 417 hektar mark i dessa kommuner, av vilka 300 hektar antingen var odlingsmark eller lämpade sig för odling.⁷ Mer betydelsefullt än mark, ur ett kolonisationsperspektiv, var efter kriget de vattenområden som

-
5. Röjningen gjordes genom att man betalade röjningskostnaderna, och andra kostnader, antingen genom en direkt överenskommelse eller också genom att betala en jordbruksförening för att göra röjningen.
 6. Jordanskaffningslagen 1–3§ och 53§, se Vilho Heinämies (toim.), *Maanomistustalokkijemme uudistus. Maanhankintalaki ja siihen liittyvä lainsäädäntö* (Helsinki 1945), s. 11–12, 34–36; *Suomen Asetuskokoelma 1945 I* (Helsinki 1946), s. 669, 677–678; Haapio et al., *Karjala 4*, s. 283–284; om röjningsplikten, se Marja Naskila (toim.), *Rakentamisen aika. Asutus ja maanhankinta. Maanhankintalain 40-vuotisjuhlajulkaisu* (Helsinki 1982), s. 75–82; Kanervo, 'Sodanjälkeisestä asutustoiminnasta tuli suuri maareformi', s. 123–145. Om röjning på svenska områden, se även Aapo Roselius & Tuomas Tepora, *Muukalaisten invaasio. Siirtoväki Suomen ruotsinkielisillä alueilla 1940–1950* (Helsinki 2020), s. 240–251.
 7. Steinby, *Amos Anderson*, s. 259; Ca:3 bordsprotokoll 1946–1947, 180§ och 181§, Åbo inspektionsrätts arkiv, Riksarkivet (RA), Åbo. Enligt inspektionsrättens handlingar hade Amos Anderson 293,545 hektar odlar åkermark, 5,22 hektar odlingsduglig mark, 10,12 hektar ängsmark, 4111,735 hektar skog, 996,11 hektar ödemark.

hörde till gårdarna i skärgården, för de fiskare som med sina familjer evakuerades från Karelen och Porkala behövde nya fiskelägenheter.

Biografen skriven av Torsten Steinby bjuder på en kort presentation av det öde som Amos Andersons markegendomar gick till mötes.⁸ Biografins perspektiv på Andersons tvångsinlösta marker är något partiskt: enligt författaren handlade det i första hand om finskspråkig karelsk befolkning som förflyttades till svenskspråkiga områden och där blev ett hot mot de lokala språkförhållandena.⁹ Steinby understryker också att en stor del av arbetarna på Andersons gårdar riskerade att genom tvångsinlösningen förlora sina jobb, men han nämner inget om att de som förlorade sina jobb och uppehållen på gårdarna enligt jordanskaffningslagen också hade rätt att få egen mark.¹⁰ Inte heller nämner Steinby att de svenskspråkiga krigsveteranerna också hade rätt till mark och att de i första hand erbjöds mark i svenskspråkiga kommuner.

När jordanskaffningslagen trädde i kraft observerade jordinlösningsnämnd 50, som verkade i Kimito och även i de övriga svenskspråkiga kommunerna i Egentliga Finland, tidigt Amos Andersons jordegendom. Den 11 augusti 1945 lade nämnden fram de av Andersons gårdar som låg på den södra sidan av Kimito, det vill säga Söderlångvik, Ölmos, Olofsgård och Tolfsnäs, som allmän skogsbruksmark.¹¹ Även på Andersons gårdar i Dragsfjärd planerade man i slutet av 1946 nio fiskelägenheter för evakuerade; en bostad och en bostadstomt för krigsveteraner; en bostads-odlingstomt och nio extra betesmarker samt en allmän betesmark för en arrendator.¹²

Eftersom den snabbkolonisationslag som trätt i kraft efter vinterkriget möjliggjorde en tvångsinlösning av Andersons marker, var bergsrådet efter fortsättningskriget åter på väg att förlora markområden till kolonisationsverksamhetens syften. Tack vare erfarenheterna från mellankrigs-

-
8. Steinby, *Amos Anderson*, s. 255–260. Hösten 2020 gavs en ny biografi om Amos Anderson ut, se Olav S. Melin, S. Malmström & B. K. Uggla, *Den ensamme mecenaten. Tron och mystiken. Amos Andersons drivkrafter* (Helsingfors 2020).
 9. ”Dessa komplicerades för de svenska bygderna vilkas språkliga karaktär hotade att förändras genom inflyttning av finskspråkiga karelare.” Steinby, *Amos Anderson*, s. 256–257.
 10. *Ibid.*, s. 258.
 11. DA:1 skickade brev 1945, Kimito et cetera kommuners jordinlösningsnämnds brev 11.8.1945 till forstmästare Olavi Linnamies, Arkivet för jordinlösningsnämnd 50, RA, Åbo.
 12. Da:2 skickade brev 1946, 12.11.1946, brev 1927 till jordinlösningsinspektionskontor i Egentliga Finland, Arkivet för jordinlösningsnämnd 50, RA, Åbo.

tiden kunde Anderson förbereda sig inför detta och gjorde det även till en viss grad. Inledningsvis försökte han i princip skydda hela sin jordegendom, när han vid bildandet av fastigheter enligt jordanskaffningslagen försökte undgå sin överlåtelseskyldighet genom att uppge jordbruk som sin huvudsakliga näring. Detta skulle ha gjort honom till en andrahandsöverlåtare. I ett brev på fem sidor den 14 januari 1947, som han utarbetade med hjälp av sin advokat Rubin Degerth, meddelade Amos Anderson att han planerade dra sig tillbaka från affärslivet och att han redan vid tiden då brevet författades fick en betydande del av sin försörjning från jordbruket på hans gårdar.¹³

För att bevisa att han var jordbrukare, det vill säga att han i första hand försörjde sig på gårdsbruk, rapporterade Anderson att hans löneinkomst, såsom lönearvoden, premier och dividender, för år 1945 uppgick till en summa av 2,16 miljoner mark. Av dessa utgjordes 73 732,95 mark av inkomsten från bostaden på Georgsgatan 29 i Helsingfors. Hans inkomst från gårdarna vid Söderlångvik, Ölmos, Tolfsnäs och Olofsgård uppgick å sin sida till 4,44 miljoner mark. Anderson berättade att eftersom hans lönerelaterade inkomst underskred skulderna från räntekostnaderna med närmare 3 miljoner mark, skulle han bli tvungen att använda en del av intäkterna från gårdarna till att betala skulderna.¹⁴ Han betonade också, med understrykningar i sitt brev, att han var beroende av intäkterna från gårdarna och att han själv odlade sin mark och i huvudsak försörjde sig på jordbruk.¹⁵

Jordinlösningsnämnd 50 ansåg ändå, trots bergsrådets brev den 14 januari 1947, att denna var en hobbyodlare: det enda nämnden kunde hitta som pekade på motsatsen var Andersons inspektionsleveranser som auktoriserades av hans representanter och de personer som var direkt underställda honom och vars vittnesmål ansågs ogiltiga.¹⁶ Man gick noggrant igenom bergsrådets skatte- och bostadsort inför beslutet, och konstaterade då att han var styrelseordförande för flera affärs-

13. Ca:3 bordsprotokoll 1946–1947, 180§ och 181§, Åbo inspektionsrätts arkiv, RA, Åbo; Steinby, *Amos Anderson*, s. 259.

14. Ca:3 bordsprotokoll 1946–1947, 180§ och 181§, Åbo inspektionsrätts arkiv, RA, Åbo; Steinby, *Amos Anderson*, s. 259–260.

15. ”[...] att jag själv odlar och bebor desamma samt att jag idkar gårdsbruk såsom mitt huvudsakliga yrke”, Ca:3 bordsprotokoll 1946–1947, 180§ och 181§, Åbo inspektionsrätts arkiv, RA, Åbo.

16. Da:3 skickade brev 1947, 14.1.1947, brev till Åbo inspektionsrätt, Arkivet för jordinlösningsnämnd 50, RA, Åbo.

företag och medlem i styrelser liksom ägare av en betydande mängd aktier. Dessutom var hans lönerelaterade inkomst betydande. En ingenjör Lerbacka som deltog i nämndens möte förundrade sig över hur bergsrådet Andersons lönerelaterade inkomster så märkbart kunde underskrida de räntekostnader han hade betalat. Andersons påståen-
de om att gårdarna var nödvändiga för hans uppehälle, stämde enligt nämnden inte. Enligt nämndmedlemmarna skulle dessutom Anderson, med de ersättningar som i och med tvångsinlösningsbetalades till honom, kanske kunna lösgöra sig från sina gårdar, betala sina skulder och därefter investera tillgångarna i ett lönsamt företag utan att inskränka sina försörjningsmöjligheter. Den enda växande utgiften skulle vara de eventuellt mycket högre inkomstskatterna.

Nämnden förkastade också uppgiften om att gårdarnas skatteskyl-
diga inkomster skulle ha legat på 4,5 miljoner och uppskattade att de egentligen låg på 1,6 miljoner mark. Skillnaden på omkring 3 miljoner mark kom enligt nämnden utan tvekan från avverkningen av Andersons skogsbestånd under år 1945. Denna hade varit nästan dubbelt så stor i jämförelse med avverkningen under ett normalt år. Det faktum att han nyligen hade förärats med bergsråds hederstitel tydde också på att Amos Anderson knappast hade planer på att inom den närmaste framtiden dra sig tillbaka från affärslivet.¹⁷

I tvångsinlösningsbeslutet och i Andersons överklagan hänvisade man till jordanskaffningslagens andra paragraf, enligt vilken förstahandsöverlåtare i regeringens ögon bland annat var "sådana fastighetsägare vars huvudsakliga yrke är något annat än gårdsbruk och för vilka gården inte är nödvändig för att kunna utöva sitt yrke".¹⁸ Andersons klagomål var inte det första i sitt slag för inspektionsrätten, utan dessförinnan drevs ett liknande mål i rätten mot professorn och fysikern Jarl Wasastjerna och Koskis gård i Muurla.¹⁹ Det slutliga beslutet gällande Andersons position som förstahandsöverlåtare gavs i februari 1947, och i brevet där detta meddelades fanns också ett beslut enligt vilket gårdarna Dragsfjärd och Västanfjärd tvångsinlöstes. För att

17. Ca:3 bordsprotokoll 1946–1947, 180§ och 181§, Åbo inspektionsrätts arkiv, RA, Åbo.

18. Heinämies, *Maanomistusojojemme uudistus*, s. 12. Översättning från: "sellaiset kiinteistönomistajat, jotka harjoittavat pääasiallisena ammattinaan muuta kuin maataloutta ja joille maatala ei ole varsinaisen ammatin harjoittamisen vuoksi erityisen tarpeellinen."

19. Ca:3 bordsprotokoll 1946–1947, 180§ och 181§, Åbo inspektionsrätts arkiv, RA, Åbo.

vara exakt tvångsinlöstes 1⁹ av 17,3 hektar mark av Kvarnskog som låg i det dåtida Hertsböle i Dragsfjärd samt bruksrätten av en fyra meter bred väg. Förutom det inlöstes även 15³ av sammanlagt 0,77 hektar av Olofsgård RN i Galtarby, Vestanfjärd, liksom 60 procent av gårdens andel av Hertsböle-Galtarby vattenområde.²⁰ Försöket att framstå som hobbyjordbrukare var inte ett trick unikt för Amos Anderson, utan det samma försökte även många andra kända personer.²¹ I vilket fall som helst var Andersons försök att framstå som jordbrukare ändå speciellt, och till och med Torsten Steinby skrev följande om Amos Andersons utarbetande av brevet till jordinlösningsnämnden: ”Såsom inte sällan arbetade han sig i sin argumentering upp till en sådan iver att han tapade sinnet för realitet.”²²

Markernas öden i Kimito, Dragsfjärd och Västanfjärd

Eftersom Amos Andersons tomter, gårdar och herrgårdar sammantaget bildade stora markägor förekommer de väldigt ofta i jordinlösningsnämndens handlingar. Kimito, Dragsfjärd och Västanfjärds ärenden behandlades främst av jordinlösningsnämnd 50, medan marken i Pargas behandlades av jordinlösningsnämnd 49 åren 1945–1947 samt 1948–1951. Denna nämnd var åren 1947–1948 sammanslagen med jordinlösningsnämnd 50. Då och då gjorde man senare åter intrång på samma markområden med nya omplaceringsplaner där det nödvändiga markbehovets mängd fanns utstakat.

Söderlångvik, som ligger i Dragsfjärd (numera Kimito), hade varit på tapeten redan under snabbkolonisationslagen efter vinterkriget. Amos Anderson använde denna för honom viktiga gård för ett av sina mer kända trick för att skydda marken från en eventuell tvångsinlösningsplan: han planterade en stor mängd äppelträd där, vilket omvandlade marken till en trädgård. Enligt hans biografi hade Anderson förutspått hotet

-
20. Da:3 skickade brev 1947, 15.2.1947, brev till ordföranden för jordinlösningsnämnd 45, Arkivet för jordinlösningsnämnd 50, RA, Åbo.
 21. Till exempel Väinö Tanner återopade kolonisationsavdelningens chef Veikko Vennamo och bad att få bli klassad som sekundär jordöverlåtare. Enligt Lasse Lehtinens färiska biografi om Tanner delades Sorkki gårds marker på nytt, skogarna såldes till Tanners barn och åt Tanner återstod därefter bara själva gården med dess fält. Huvudegen- domen gjordes om till ett aktiebolag, där Väinö Tanner ägde en av tre aktier. Enligt Lehtinen inlöstes en del av Sorkki gårds marker till de evakuerade, se Lasse Lehtinen, *Tanner. Itsenäisen Suomen mies* (Helsinki 2017), s. 494–495, 511–512.
 22. Steinby, *Amos Anderson*, s. 260.

om tvångsinlösning i god tid och därför planterades de första äppelträden på Söderlångvik redan i maj 1944.²³ ”Från fält till trädgård”-strategin på Söderlångvik var inte på något sätt unik. Samma metod användes till exempel vid Havulinna gård i Norrmark, där man planterade äppelträd på gräsmattan som hörde till parkens pergola. På så sätt blev området trädgårdsmark.²⁴

Enligt jordinlösningsnämndernas korrespondens tvångsinlöstes till sist Söderlångviks mark för tiden 1945–1950, den nyttjades då också för omplaceringsverksamhet och även för andra åtgärder. Under anläggningsförrättningens slutmöte den 16 december 1946 tvångsinlöstes Söderlångviks fiskelägenheter, som enligt förvaltningsavtalet överfördes den 25 februari 1947 till den evakuerade Emil Asikainen.²⁵ I januari 1947 byggdes sedan vägar till betningsmarkerna och fiskelägenheterna.²⁶ Den 27 juni 1950 fick, enligt ett brev från jordinlösningsnämnd 50 samma år, fem evakuerade fiskare fiskelägenheter som tillhörde herrgårdens egendom efter den slutförda utvärderingsförrättningen.²⁷

I fallet med Tolfsnäs var Amos Anderson förhållandevis passiv. Enligt Steinby kontaktade politikern Emil Roos (1879–1956) i Dragsfjärd Anderson gällande den snabbkolonisationslag som upprättats efter vinterkriget. Han var bekymrad över att 22 familjer skulle mista sin försörjning vid en tvångsinlösning av Tolfsnäs. Roos uppmanade Anderson att ta kontakt med myndigheterna för att ”rädda en del av Tolfsnäs jorden undan snabbkolonisationen”.²⁸ Efter fortsättningskriget minskade Anderson på sin överlåtelseplikt vid Tolfsnäs. ”Genom röjningspengar och inköp av ersättningsjord räddades gården från att söndersplittras, men omkring hälften gick förlorad.”²⁹ Uppenbarligen hade inte Tolfsnäs så stort värde för Anderson, för den 13 december

23. Ibid., s. 260.

24. Rejlers Oy, Norrmarks bruk, landskapsundersökning- och analys 29.12.2011, Björneborgs stad, stadsplanering, Norrmark-Toukari delgeneralplanens redovisningsbilagor, förslagsetapp, https://drive.google.com/drive/folders/1Yir1e9kFp2GJdJA40C7idot_iiIoJqq (hämtad 12.2.2021).

25. Da:5 skickade brev 1950, 17.6.1950, brev 6674 till jordbruksministeriets kolonisationsavdelning, rättsliga sektionen, Arkivet för jordinlösningsnämnd 50, RA, Åbo.

26. Da:5 skickade brev 1947, 7.1.1947, brev 2160 till Åbo lantbruksingenjörskrets, Arkivet för jordinlösningsnämnd 50, Åbo.

27. Da:5 skickade brev 1950, 7.8.1950, brev 6665 till jordbruksministeriets kolonisationsavdelning, Arkivet för jordinlösningsnämnd 50, RA, Åbo.

28. Steinby, *Amos Anderson*, s. 258.

29. Ibid.

1946 överlämnade han frivilligt ett fält till storleken av 1,95 hektar till det evakuerade paret Lempi och Uno Hoikkala.³⁰

Enligt de brev som skickades till domaren³¹ tvångsinlöstes åren 1946–1950 åtminstone 751,11 hektar av Amos Andersons mark i Kimito, Dragsfjärd och Västanfjärd, två gårdar i sin helhet, 939,38 hektar vattenområde samt rättigheter till vattenområdena.³² Förutom detta överlämnade Anderson, som nämns här ovan, frivilligt 1,95 hektar av Tolfsnäs den 13 december 1946. Enligt Steinby tvångsinlöstes även efter denna vederlagsröjning, eller den så kallade svenskröjningen, 213 hektar mark från Andersons Dragsfjärd och Västanfjärd (varav 34 hektar var åkrar) och 900 hektar vattenområde.³³

30. Hc:1, meddelanden till domare, MH 95, 28.12.1946, meddelande 2050, Arkivet för jordinlösningsnämnd 50, RA, Åbo.

31. Med breven meddelade man i huvudsak att fastigheterna hade frigjorts för tvångsinlösningsnämnden från olika inteckningar och cetera till kostnader som uppgjorts utifrån jordanskaffningslagens paragraf 121 första momentets stadgande. Se Heinämies, *Maanomistusolojemme uudistus*, s. 72–73. I handlingarna för jordinlösningsnämnd 49 som var den nämnd som i huvudsak hade hand om inlösningsverksamheten i Pargas hittas ingen motsvarande korrespondens.

32. De inlösta gårdarna/områdena och deras övriga information (inlösningsdatum, inlösningsmängd, mottagare – om denna finns nämnd): Dragsfjärd, Strömsborg II RN 113 i Långnäs och Åhus RN 142 i Ölmos; 16.12.1946; Båda gårdarna inlöstes i sin helhet. Dragsfjärd, Tolfsnäs gårdar i Tolfsnäs och Skagby gårdar RN 16 och RN 15; 16.12.1946; 127,53 hektar och 45 procent av gårdarnas andel till vattenområde. Dragsfjärd, Söderlångvik RN 117; 16.12.1946; 185,60 hektar mark och 893,88 hektar vattenområde liksom vattenandel. Västanfjärd, Olofsgård RN 153 i Galtarby; 16.12.1946; 0,77 hektar och 60 procent av gårdens andel till vattenområde. Dragsfjärd, Östergård RN 52 i Rosendal och Kullas gård RN 64; 28.4.1948; 12,1 hektar samt 21,2 hektar, det vill säga sammanlagt 33,3 hektar; Otto och Lyyli Torkkeli. Dragsfjärd, Söderlångvik RN 117 och Uppgård RN 115 i Långnäs, Dragsfjärd; 29.12.1948; omkring 10,75 och 5,33 hektar mark, det vill säga sammanlagt 16,1 hektar; Per och Ella Asplund, Dragsfjärd, Olofskär RN 15; 29.12.1948; 17,7 hektar mark och 45,5 hektar vattenområde; Tor Lindholm, Dragsfjärd, Söderlångvik RN 117; 29.12.1948; 0,43 hektar; Martti och Elsa Nordman, Dragsfjärd, Söderlångvik RN 117; 29.12.1948; 5,2 hektar; Nils ja Ethel Karlsson. Dragsfjärd, Ölmos och Purunpää; 29.12.1948; 4,5 hektar; Karl och Aina Johansson, Västanfjärd, Olofsgård RN 153 i Galtarby; 26.3.1949; 23,7 hektar; Rolf Pettersson, Västanfjärd, Olofsgård RN 153 i Galtarby; 26.3.1949; 10,4 hektar; Arne Johannes Ginman, Dragsfjärd, Söderlångvik RN 117, Uppgård RN 115 i Långnäs och Vestergård RN 322 i Långnäs; 31.12.1949; 12,07 hektar, 5,03 hektar och 0,35 hektar, det vill säga sammanlagt 17,45 hektar; Linnea Gustafson, Kimito, Tolfsnäs RN 16; 20.1.1950; 11,47 hektar; Sven och Sigrid Holmberg, Dragsfjärd, Söderlångvik RN 117; 20.1.1950; 0,73 hektar; Aimo och Elna Nurmi, Dragsfjärd, Ölmos och Purunpää; 20.1.1950; 6,54 hektar; Edla Ginman, Kimito, Tolfsnäs RN 16; 21.1.1950; 188,5 hektar; Kimito, Tolfsnäs, Skogby RN 15; 21.1.1950; 101,1 hektar; Dragsfjärd, Ölmos och Purunpää 1,1; 15.11.1950; 0,09 hektar.

33. Steinby, *Amos Anderson*, s. 260.

I Dragsfjärds åbonämnds protokoll finns en del av de jordberättigade nämnda. Till exempel Per Asplund, Tor Lindholm och Martti Nordman nämns alla som villiga köpare av den mark som överläts genom frivillig försäljning den 13 mars 1948.³⁴ Enligt åbonämndens handlingar hamnade Andersons mark både hos finskspråkiga evakuerade och svenskspråkiga jordberättigade, liksom hos arbetare som tvingats lämna inlösta gårdar. I ett protokoll från den 27 november 1946 nämns ett speciellt fall gällande en svenskspråkig man, född 1898, som bodde på Söderlångvik, där ”åbonämnden valde att se saken som avslutad eftersom bergsrådet A. Anderson i en skrift från 21/11 46 hade meddelat att ingen arbetare i vare sig jord- eller skogsbruket skulle få förlora sin arbetsplats till följd av markinlösningen.”³⁵ Utdraget är svårt att tolka, men troligen handlade det helt enkelt om en filantropisk handling, ett sätt att garantera jobb för trogen och gammal arbetskraft även i svåra tider. Visserligen finns också en möjlighet att Anderson, genom att behålla sina arbetare i arbete på godsen, försökte undvika att marken delades ut till dem. När jordinlösningen drevs igenom var nämligen också den borttvingade arbetskraften enligt lagen berättigad till mark.³⁶

Andersons välvilja gentemot sina arbetare syntes också när han år 1941 skänkte en liten pension åt änkan till en av de arbetare som även jobbat som fogde på Söderlångvik. Han gav även denna änka, genom muntligt avtal, rätt att bo kvar i den gamla bostaden som fanns på gården fram till hennes död samt att använda ett skjul för långved. Änkan hade även rätt att få brännved från gårdens lager, och behövde på så sätt inte själv skaffa ved. Denna byggnad var tillsammans med ett motsvarande hus belägen på det här tidigare nämnda området, som tvångsinlöstes den 23 januari 1947 och som överlämnades enligt förvaltningsavtal till den evakuerade Emil Asikainen som fiskelägenhet. Efter detta avtal lät den nya ägaren änkan bo kvar i huset, men en strid uppstod 1950 om äppelskörden från fem träd som änkan och

34. Ca:1 protokoll 1945–1948, 13.3.1948, protokoll 27, Dragsfjärds åbonämnds arkiv, RA, Åbo.

35. Ca:1 protokoll 1945–1948, 27.11.1946, protokoll 14, Dragsfjärds åbonämnds arkiv, RA, Åbo. Översättning från: ”asukkaanottolautakunta päätti lykätä asian ratkaisua koska vuorineuvos A. Anderson oli kirjelmässä 21/11 46 ilmoittanut ettei mikään maatalous tai metsätyöläinen tule menettämään työpaikkaansa tähänastisen maanoton tähden.”

36. Jordbruksministeriets kolonisationsavdelning, *Maanhankintalaki ja siihen liittyvä lain-sääädäntö sekä sen toimeenpano-ohjeita* (Helsinki 1945), s. 25.

hennes tidigare make hade planterat. Träden hade planterats under Andersons föregångares³⁷ tid på gården. Jordinlösningsnämnd 50 skötte ärendet och blev till sist tvungen att informera kolonisationsavdelningen (ASO) om ankans bostadsrättigheter och till vem äppelskörden hörde. I jordanskaffningslagens paragraf 61 och 62 finns förordningar om saken, och där förordas till exempel att

[e]tt område eller en fastighet, som överläts till denna lags syften, är befriad från att ansvara för den krävande pensionsrätten. Denna pensionsrätt kan dock, om det går an, lämnas till den jordberättigades huvudegendom eller andra kolonisations-syften så att den kan användas i upprättandet av huvudegendomen som på så sätt får tillräckligt stor odlingsmark, varvid det senast nämnda fallets pensionsförmåner måste fastslås med beaktande av områdets priser.³⁸

Jordinlösningsnämnden föreslog att fallet skulle lösas enligt ett förslag i paragraf 61 som stadgade att "[h]yresrätten, förvaltningsrätten eller annan liknande rätt till fastighet eller område, som tas, tvångsinlöses eller enligt §74, första momentets stadgande, överläts till staten för denna lags syften, upphör att gälla men verkställs med en ersättning till den rätta förvaltaren för den skada som rättens umbärande orsakat".³⁹ I fallet med äppelskörden var alternativet att betala en överlåtelsesumma till antingen ankan eller bergsrådet Anderson, och jordinlösningsnämnden understödde att denna skulle betalas till ankan.⁴⁰ Saken behandlades under utvärderingsförrättningen den 7 mars 1950, där Emil Asikainen, den man som fått fiskelägenheten, meddelade att han inte orkade fiska och därför hade behov av uppskattningsvis ytterligare två hektar åker för odling. Som avslutning på mötet höll jordinlösningsnämnden med

37. Amos Anderson köpte Söderlångvik Ab av Dalsbruk år 1927.

38. Översättning från: "Alue tai kiinteistö, joka luovutetaan tämän lain tarkoituksiin, vapautuu vastaamasta sitä rasittavasta eläkeoikeudesta. Eläkeoikeus voidaan kuitenkin, jos se sopivasti käy päinsä, jättää rasittamaan maanluovuttajalle jäävää kantatilaa taikka asutustarkoituksiin käytettävää, kantatilaksi muodostettavaa, riittävän suurta viljelystilaa, jolloin viimeksi mainitussa tapauksessa eläkeoikeus on otettava huomioon alueen hintaa määrittäessä."

39. Heinämies, *Maanomistusolojemme uudistus*, s. 38–39. Översättning från: "Vuokraoikeus, hallinto-oikeus tai muu sellainen oikeus kiinteistöön ai alueeseen, joka otetaan pakkolunastetaan tai 74§:n 1 momentin mukaisesti luovutetaan valtiolle tämän lain tarkoituksiin, raukeaa, mutta suoritetaan oikeiden haltijalle korvausta oikeuden menetyksestä aiheutuneesta vahingosta [...]"

40. Da:5 skickade brev 1950, 17.6.1950, brev 6574 till jordbruksministeriets kolonisationsavdelning, rättsliga sektionen, Arkivet för jordinlösningsnämnd 50, RA, Åbo.

om att Asikainen behövde mer jordbruksmark, eftersom han inte till fullo kunde dra nytta av sin gård på grund av änkans bostadsrätt och äppelträden där.⁴¹ Fallet med Söderlångvik ledde med andra ord också till inre strider mellan de inlösta gårdarna.

Attu Aktiebolag – gruvsdrift som ett sätt att bli fri från kolonisationsverksamheten

Marken på Attu ö i Pargas ägdes strikt taget och noga räknat av företaget Attu Aktiebolag (Attu Ab), men i praktiken tillhörde den Amos Anderson som var bolagets verkställande direktör.⁴² Attu Aktiebolag hade grundats av August Meller år 1873, och genom det hade han bedrivit olika typer av verksamheter i Pargas, bland annat en ångsåg, tegelfabrik (1885–1902), skeppsvarv och jordbruk. Bolaget ägde en betydande andel mark i Pargas, och efter andra världskrigets slut bedrev det fortfarande jordbruk, och sågverksamheten fortgick åtminstone till 1951. Bolaget lades ner år 1967.⁴³

Enligt ett brev av jordinlösningsnämnd 49 från den 3 oktober 1946 ägde företaget Storstrand RN 1¹, Attu Sätesgård RN 1⁴ och huvuddelen av Norrby gård RN 2⁴; alla tre belägna i Attu by. Allt som allt innefattade egendomen 275 hektar åkermark, 86 hektar ängsmark, 53 hektar odlingsduglig mark, 1 391 hektar skog och 141 hektar ödemark, så sammanlagt 1 946 hektar mark. Förutom detta ägde Amos Anderson hela Ormtorp i Attu by, RN 2¹ och hela Vadvik i Jermo by, RN 1². Anderson hade i sin personliga ägo 13 hektar åkermark, 2 hektar ängsmark, 3 hektar odlingsduglig mark, 21 hektar skogsmark och 3 hektar ödemark, det vill säga sammanlagt 42 hektar mark. Tvångsinlösningarna, som föregicks av anläggningsförrättningen den 6 augusti 1945 i Attu, var framför allt inriktade på Andersons egen mark. Av Attu Ab planerade man tvångsinlösa 137 hektar åkermark (bolaget skulle då ha kvar 138 hektar, av vilka 15 hektar ansattes av havsvatten), 14 hektar ängsmark (72 hektar blev kvar, varav 50 hektar ansattes av havsvatten), 41 hektar odlingsduglig mark (12 hektar blev kvar), 349 hektar skog (1 042 hektar blev kvar) och 38 hektar ödemark (103 hektar blev kvar). Allt som allt

41. Cb leveransdagböckernas avskrifter 1950, 73.1950, leverans 63021, Arkivet för jordinlösningsnämnd 50, RA, Åbo.

42. Steinby, *Amos Anderson*, s. 257.

43. Pörssitieto.fi, Attu Ab, <https://www.porssitieto.fi/yhtiot/lisaa/attu.shtml> (hämtad 12.2.2021).

skulle 579 hektar mark tvångsinlösas, den kvarvarande delen skulle ha bestått av 1367 hektar, det vill säga nära 30 procent av marken skulle ha tvångsinlösts. Av bolagets åkrar skulle man ha tagit hälften, av den odlingsbara marken skulle man ha tagit tre fjärdedelar och av skogen en fjärdedel. Den enda tvångsinlösningen riktad mot Amos Andersons personliga egendom skulle ha gällt två hektar skog. Förutom detta planerade man att tvångsinlösa 80 procent av Attu herrgårds vattenområden.⁴⁴ Ön var med andra ord föremål för ganska stora tvångsinlösningar, framför allt när det gällde åkrar och skog.

Förutom de här tidigare nämnda sätten att klassas som andrahandsöverlåtare liksom planteringen av äppelträd, prövade Amos Anderson även andra sätt för att slippa överlämna sin mark. Ett av dessa sätt gällde grundandet av en gruva, för enligt jordanskaffningslagens paragraf 46 ”må man inte skadligt splittra markområden som förblir kvar hos ägaren, ej heller taga till kolonisation eller tvångsinlösa sådana områden, som [...] ägaren behöver eller som bedöms för ägaren vara nödvändiga till industri- eller gruvområden, lagerplats, eller för uppdrag av grus, stenar, sand, lera, gyttja, mosströ eller annat dylikt behövt material”.⁴⁵ Även paragraf 47 föreskrev att ”[f]rån en fastighet får inte tas eller tvångsinlösas [...] 4) sådana områden som har tomt- eller industriområden eller på annat sätt är av betydligt större värde, än de genom användning för denna lags syften kan värderas till”.⁴⁶

Attu Aktiebolag meddelade också i ett brev den 8 november 1945 att det på ön fanns betydande mineraltillgångar, varför man önskade att den mark som aktiebolaget ägde på ön skulle lämnas i fred. I ett brev från jordinlösningsnämnd 49 till jordbruksministeriet nämns att ”bl.a. för att man på herrgårdens områden har påträffat en betydande förekomst av mineraler begär man att marken som ägs [av Attu Ab]

44. Ff:1 brevväxling med diverse anstalter och privatpersoner 1945–1951, 3.10.1946, brev 1095, Arkivet för jordinlösningsnämnd 49, RA, Åbo.

45. Heinämies, *Maanomistustulojemme uudistus*, s. 29–30. Översättning från: mukaaan ”alköön omistajalle jääviä maita haitallisesti pirstottako, alköönkä asutukseen otetako tai pakkolunastettako sellaisia alueita, jotka [...] omistaja tarvitsee tai harkitaan välttämättömäksi tarvitsevan teollisuus- tai kaivosalueeksi, varastopaikaksi, kiven, soran, hiekan, saveen, mudan, sammalkuivikkeen tai muun sellaisen tarveineen otto- paikaksi [...]”

46. Översättning från: ”Kiinteistöstä ei saa ottaa tai pakkolunastaa [...] 4) alueita, joilla tontti- tai teollisuusalueita tai muuten on huomattavasti suurempi arvo, kuin mihin ne voidaan tämän lain tarkoituksiin käytettynä arvioida.”

inte i första hand ska tvångsinlösas till jordanskaffningslagens syften. Med hänvisning till ovannämnda Attu A/B:s skrivelse och de grunder som där nämns har tillika bergsrådet Amos Anderson med en skrivelse från samma dag bett att inte heller de gårdar som finns i hans privata ägo på Attu ö ska användas till jordanskaffningslagens syften.⁴⁷ Som bilaga sändes Vuoksenniska Oy:s upprättade plan för att starta en gruva. Saken var inte helt dragen ur hatten, för gruvdrift hade även i äldre tider bedrivits på ön. På 1600-talet var en blygruva verksam på Attu, på 1840-talet fanns en järngruva och på området bröts också andra metaller åren 1890–1891.⁴⁸

Amos Andersons avsikt var att utnyttja öns bly-, zink-, silver- och kalkstensbrott.⁴⁹ Jordinlösningsnämnd 49 hade enligt egen utsago under övervägandet av sin överlåtelseplikt lagt märke till flera saker av betydelse. Dessa var godsets avskildhet, de stora och tidsenliga byggnaderna, den stora mängden stadigvarande och långvarig arbetskraft, odlingarna som ansattes av havsvatten, sågindustrin och även dessa mineralbestånd som eventuellt kunde leda till gruvindustri på Storstrands område. Särskilt stor betydelse hade dock havsområdet, och framför allt Gullkrona fjärd, som var ett av de få goda strömmingvattnen i Pargas. Ön var också ett av de områden i Pargas som lämpade sig bäst för grundandet av fiskelägenheter.⁵⁰ Framför allt var antalet fiskelägenheter på Attu betydande när man tog i beräkning den sammanlagda planerade mängden lägenheter i Pargas. Eftersom jordanskaffningslagens paragraf 92, eller språkparagrafen⁵¹, begränsade omplaceringen av mängden finskspråkiga evakuerade

47. Ff:1 brevväxling med diverse anstalter och privatpersoner 1945–1951, 3.10.1946, brev 1095, Arkivet för jordinlösningsnämnd 49 arkiv, RA, Åbo. Översättning från: ”m. m. koska kartanon alueella on tavattu huomattavia mineraaliesiintymiä, anonut, ettei maata maanhankintalain tarkoituksiin ensinkään pakkolunastettaisi mainitun yhtiön omistamilla tiloilla. Viitaten yllämainittuun Attu A/B:n kirjelmään ja siinä mainittuihin perusteisiin on samaten vuorineuvos Amos Anderson kirjelmällä samalta päivältä anonut, ettei myöskään hänen yksityisomistuksessaan olevia Atun saareissa sijaitsevia tiloja käytettäisi maanhankintalain tarkoituksiin.”

48. Kulturmiljöns tjänsteportal, Pargas, Attu, www.kyppi.fi/to.aspx?id=112.1000013178 (hämtad 16.2.2021)

49. *Ibid.*

50. Ff:1 brevväxling med diverse anstalter och privatpersoner 1945–1951, 3.10.1946, brev 1095, Arkivet för jordinlösningsnämnd 49, RA, Åbo.

51. Språkparagrafen lades till i jordanskaffningslagen efter krav från de svenskspråkiga och påtryckningar från dåvarande statsminister Juho-Kusti Paasikivi. Enligt honom fick inge språkförhållandena i de svensk- och tvåspråkiga kommunerna ändras genom omplaceringen av finska evakuerade. Sedermera skrev det in i lagen att språkförhål-

till svensk- och tvåspråkiga kommuner, var mängden evakuerade till Pargas redan på förhand fastställd. Utifrån den omplaceringsplan som fastslogs i augusti 1946 för svensk- och tvåspråkiga kommuner borde det i Pargas upprättas 46 fiskelägenheter för finskspråkiga evakuerade och två andra lägenheter. Utöver det fanns det i kommunen dessutom tolv familjer som skulle återvända till snabbkolonisationslägenheter. För lokala jordberättigade ritades 226 lägenheter upp. I kommunen placerades även tre österbottniska krigsveteranfamiljer.⁵² Allt som allt planerades fyra odlingslägenheter, fem kolonisationslägenheter, tjugotre fiskelägenheter, en betesmark, ett samarbetscentrum och ytterligare tre områden på Attu. Enligt andra källor planerades tjugotvå fiskelägenheter på Attu, vilket visar att planerna ändrades fortlöpande.⁵³

Saken fördes till granskning i Åbo inspektionsrätt. Enligt det klagomål som upprättats mot tvångsinlösningen hade magistern Åke Renvall, som arbetat på Vuoksenniska Oy, tidigare lett prospekteringen på Attu. Som resultat av undersökningen hittade man blybestånd, som var ”ett av landets bästa”. Enligt en uppskattning skulle man ha kunnat bryta 1 500 ton bly i året där, vilket hade ”fyllt hela landets blybehov”. Sammantaget uppskattades mängden malm av god kvalitet till 600 000 ton, så det skulle inte vara fråga om en blygsam gruvdrift. Också professor Ernst Kranck (1898–1989), som under andra världskriget hade arbetat vid Vuoksenniska⁵⁴, gjorde ett expertutlåtande som bifogades till klagomålet. Enligt honom var kvaliteten på blyförekomsten på Attu en av Finlands bästa, kalkstensområdet var stort och förutom det fanns även möjligheter att bryta zink och silver av hög kvalitet. I sina

landena inte fick ändras mer än två procent. Språkparagrafen befriade inte de svenskspråkiga från den ekonomiska bördan som kolonisationsverksamheten orsakade. Se Heinämies, *Maanomistulosojemme uudistus*, 59; Haapio et al., *Karjala* 4, s. 280; Naskila, *Rakentamisen aika*, s. 61; Kanervo, ’Sodanjälkeisestä asutustoiminnasta tuli suuri maa-reformi’, s. 135–140.

52. Hkc:4 kolonisationsverksamhet och markens återuppbyggnad 1945–1956, den av regeringen godkända placeringsplanen med korrigeringar 30.8.1946, Lants- och skogsbruksministeriet, Kolonisationsavdelningens arkiv, RA, Tavastehus.
53. Ca:3 bordsprotokoll 1946–1947, 22.1.1947, protokoll 185; arkivet för jordinlösningsnämnd 49, Ff:1 brevväxling med diverse anstalter och privatpersoner 1945–1951, 3.10.1946, brev 1095, Åbo inspektionsrätt, RA, Åbo.
54. Max Dunbar, ’Ernst Håkan Kranck (1898–1989), obituary’, *Arctic* 42:1 (1989), s. 390. AINA Publications Server, <http://pubs.aina.ucalgary.ca/arctic/Arctic42-4-390.pdf> (hämtad 16.2.2021).

beräkningar uppskattade bolaget att gruvan skulle komma att sysselsätta hundra arbetare.⁵⁵

Jordbruksministeriet bad om utlåtanden från handels- och industriministeriet samt den geologiska kommissionen. I sitt utlåtande listade utskottet några av malm- och kalkstensförekomsterna på Attu ö, varefter de bekräftade att de områden där det förekom mineraler inte kunde tvångsinlösas på basis av jordanskaffningslagen. Utskottet rapporterade dock en del av informationen som Attu Ab hade presenterat som felaktig: malmmängden på ön och dess kvalitet var egentligen mindre än vad som uppgetts och de presenterade utlåtandena ansågs opålitliga. Den geologiska kommissionen förutsatte att om en tvångsinlösning på Attu ö inte var möjlig, så gällde detsamma för hela sydvästra Finland. I sitt ettriga svar påstod Attu Ab å sin sida att det var kommissionens information och beräkningar som var felaktiga och vilseledande, eftersom dess information grundade sig på provborrningar som endast hade gjorts till ett djup av 120 meter. De provborrningar som senare slutfördes hade enligt representanter för bolaget visat på rikligare förekomster inom ett bredare område. Den geologiska kommissionen beskyldes för ett direkt polemiskt förhållande och brist på objektivitet och dess utlåtande anklagades för att vara mycket märkligt. Bolaget bad om att få visa en annan plats, där de försäkrade att det skulle finnas lika bra bly- och zinkförekomster.⁵⁶

Inspektionsrätten beslutade att förkasta Attu Aktiebolags klagomål mot jordinlösningsnämnden. Under sammanträdet fastslog man att inlösningen av marken inte skulle skada en eventuell gruvidrift, eftersom de fastställda malmförekomsterna skulle lämnas i fred. Detta hade varit jordinlösningsnämndens avsikt redan från början. I samband med detta drog man nytta av professor Krancks utlåtande. Uppenbarligen ansågs bolagets expertutlåtanden inte vara tillräckligt trovärdiga, varför ”den starkt mineraliserade” ön inte i sin helhet kunde fredas från markinlösning. Dessutom var den utredning av markbehovet som

55. Ca:3 bordsprotokoll 1946–1947, 22.1.1947, protokoll 185, Åbo inspektionsrätt, RA, Åbo. Amos Anderson skrev också mycket om andra omständigheter som var förknippade med jordanskaffningslagen och jordinlösningsnämndens tidigare verksamhet, men det är inte motiverat att i detta sammanhang gå igenom dessa noggrannare.

56. Ca:3 bordsprotokoll 1946–1947, 22.1.1947, protokoll 185. I inspektionsrättens handlingar finns tyvärr inte geologiska kommissionens originalutlåtande, utan uppgifterna är tagna ur Attu Ab:s handlingar, Åbo inspektionsrätts arkiv, RA, Åbo.

behövdes för kolonisationen i Pargas i stort sett på hälft, så vilken mängd vederlagsröjning som behövde göras visste man inte heller.⁵⁷ I efterhand kan vi också anta att man med det önskade prejudikatet för Attu ö, enligt vilket det långt under jorden fanns mineralförekomster, inte skulle kunna hindra markens tvångsinlösnig för kolonisation genom att hänvisa till vaga expertutlåtanden.

Enligt Steinby skulle de bevis för gruvdrift som Attu Aktiebolag presenterade ”inte haft någon synbar effekt”, men John Pettersson kunde, med Andersons fullmakt, genom förhandlingar vid samma tid uppnå ”ett gynnsamt avtal”.⁵⁸ Det är möjligt att man verkligen lyckades förhandla fram någon form av avtal, för inspektionsrättens beslut är väldigt kort. Det finns dock inga hänvisningar till några förhandlingar i brevväxlingen. Hur som helst blev slutresultatet för Attu ö väldigt långt just ett sådant som jordinlösningsnämnden från början hade ritat upp. Måhända kom man med tiden fram till en kompromiss så att kalkstens- och mineralområdena lämnades i fred och inte bosattes. Till Attu flyttade 22 familjer som evakuerades från Karelen, till exempel Pauli Heinos familj från Björkö landskommun 1947, som dessförinnan bott på hyra i Nagu under cirka sex år. Två av de inrättade lägenheterna var så kallade kalla lägenheter. Dessa saknade färdiga åkrar och byggnader, det vill säga där fanns bara jord och skog, och åkrar behövde röjas och byggnader byggas. De jordberättigade som fick dessa lägenheter orkade inte åta sig dessa projekt på grund av sin höga ålder. Lägenheterna återlämnades till Attu herrgård, och Amos Anderson fick dessutom som ersättning för dem vederlagsröjningar i Norra Karelen.⁵⁹ I boken *Muukalaisina omassa maassaan* (2015) berättas om karelarnas tid i svenskspråkiga områden, men bokens författare har uppenbarligen inte haft kännedom om det speciella gruvskedet i Attu: ”Så gott som ingen valde den lösningen [att göra om marken till trädgård], [...] och nämner som exempel Attu gård i Pargas. Dit kom, liksom även till Lemlax, 22 karelska familjer.”⁶⁰

57. Ca:3 bordsprotokoll 1946–1947, 22.1.1947, protokoll 185, Åbo inspektionsrätts arkiv, RA, Åbo.

58. Steinby, *Amos Anderson*, s. 258.

59. Intervju med Pauli Heino i Pargas 29.1.2019. Intervjun finns i författarnas ägo. I intervjun berättade Pauli Heino att 23 familjer som evakuerats från Karelen flyttade till Attu vilket motsvarar den plan som jordinlösningsnämnd 49 presenterade den 3.10.1946.

60. Lena Selén & Berndt Gottberg, *Främlingar i eget land. Muukalaisina omassa maassaan. Strangers in their own country* (St Karins 2015), s. 103. Informationen har tagits som

Försöket att skydda en redan befintlig gruvdrift var på inget sätt ovanlig. Karl Forsström Ab hade år 1882 grundat Förby kalkstensanläggning på Storö i Finby⁶¹ och bolaget hade även i övrigt en betydande och välskött mark- och skogsegendom i området: sammanlagt 1 497,93 hektar delat på fjorton olika lägenheter. Bolagets sak behandlades av jordinlösningsnämnd 50 i juni 1946 och bolagets representant berättade i sin redogörelse att bolaget, enligt paragraf 50 i jordanskaffningslagen, skulle betraktas som jordöverlåtare.⁶² Denna paragraf rörde fastigheter som ägdes av privatpersoner, men enligt paragraf 51 kunde den även tillämpas på företag. I praktiken rörde tolkningen, som jordinlösningsnämnden bad ASO om hjälp med, ett avsnitt i paragraf 50 där följande fastslås:

Om en privatperson har flera fastigheter i sin ägo eller om han har skaffat flera egendomar, kan marken, om det passar för syftet, även tvångsinlösas så att man till syftet tar en eller flera fastigheter eller egendomen i sin helhet. I så fall bör man på vederbörligt sätt vara uppmärksam på ägarens önskemål.⁶³

För bolaget var det väsentligt att kunna behålla det huvudstycke av jord-egendomen som inkluderade kalkstensområdet och förrådsområdena samt de värdefulla skogsmarkerna. Under anläggningsförrättningen planerade den femtionde jordinlösningsnämnden fiskelägenheter söder om kalkstensstycket. Jordinlösningsnämnden bad om anvisningar för placeringen av jordlotterna, lägenheternas storlek samt för fastslagningen av vattenområdena och deras fördelning liksom också för kalkstensområdets villkorslösa fredande. Mångfalden ansågs problematisk och kalkstensområdena liksom de särskilt välskötta skogarna

sådan från *Muukalaisten invaasioon*, se Roselius & Tepora, *Muukalaisten invaasio*, s. 222–223. Översättning från: ”Läheskään kaikki eivät valinneet sitä [maan muuttamista puutarhamaaksi] ratkaisua [...] ja mainitsevat esimerkkinä paraislaisen Atun tilan. Sinne tuli, niin kuin myös Lemlahteen, 22 karjalaisperhettä.”

61. Karl Forsström Ab, 'Historia', karlforsstrom.fi, <http://www.karlforsstrom.fi/fi/historia> (hämtad 16.2.2021).
62. Da:4 skickade brev 1946, 18.6.1946, brev 1499 till jordbruksministeriets kolonisationsavdelning om Karl Forsström Ab:s överlåtelseplikt, Arkivet för jordinlösningsnämnd 50, RA, Åbo.
63. Se Heinämies, *Maanomistusolojemme uudistus*, s. 32–34. Översättning från: ”Jos yksityisen henkilön omistuksessa on useampia kiinteistöjä tai hän on hankkinut useampia määraaloja, voidaan maa, mikäli se on tarkoituksenmukaista, pakkolonastaa myös siten, että tarkoitukseen otetaan yksi tai useampi kiinteistö tai määräala kokonaisuudessaan. Tällöin on omistajan toivomuksiin kiinnitettävä asianmukaista huomiota.”

ville man överlåta åt bolaget att deponera över. I vilket fall som helst konstaterades det nämligen att den kommande markinlösningsnämnden skulle överstiga behovet.⁶⁴ Karl Forsström Ab erkände med andra ord att bolaget hade en jordöverlåtelseplikt, men önskade lagliga specialarrangemang för de mer värdefulla områdena, vilket även jordinlösningsnämnden starkt förespråkade. Nämnden önskade sedermera redogörelser över kalkstensförekomsten och över vilka industriella behov som fanns i fråga om behovet av storleken på områdena. De beslutade under ett möte i juli 1946 att använda bolagets vattenområde Niksår i Förby för upprättandet av lägenheter. Nämnden förutsatte att ”ägaren inte kan invända”.⁶⁵

Med tillstånd för gruvdrift lyckades bolag på andra ställen i Finland skydda sina marker från kolonisationsverksamheten. Lojo Kalkfabrik⁶⁶ gick 1945–1949 in en långdragen konflikt om sina kalkstensområden med därvarande jordinlösningsnämnd 14. Kalkfabriken hade redan i juli 1945 varit i kontakt med regeringen gällande kalkområdena i kommunen, och hade till att börja med erbjudit 60 hektar odlingsduglig mark till kolonisationsstyftet i Gunnarla. Det var de av deras odlingsmarker som var mindre kalkhaltiga. År 1947 kringgick dock bolaget saken, när de planerade en ny cementfabrik i Tytyri, norr om Gunnarla.⁶⁷ Bolaget behövde då marken i Gunnarla till bostäder åt fabriken arbetare. Samtidigt fann man i Gunnarla kalkförekomster som ansågs tillräckliga för en storindustriell verksamhet. Bolaget hade avslutat sitt expansionsprogram år 1946, varpå bolaget behövde skaffa land.⁶⁸ Jordinlösningsnämnden samtyckte då till att i enlighet med jordanskaffningslagens paragraf 47, som även Anderson hade yrkat på, låta bli att använda en merpart av den mark som bolaget ägde i Lojo. Två

64. Da:4 skickade brev 1946, 18.6.1946, brev 1499 till jordbruksministeriets kolonisationsavdelning om Karl Forsström Ab:s överlåtelseplikt, Arkivet för jordinlösningsnämnd 50, RA, Åbo.

65. Da:4 skickade brev 1946, 18.7.1946, brev 1590 till inspektionskansliet för markinlösningsnämnd i Egentliga Finland, Arkivet för jordinlösningsnämnd 50, RA, Åbo. Översättning från: ”Lautakunta arveli että ’omistaja vastustanee.’”

66. Den verkställande direktören för Karl Forsström Ab, Fredrik Forsström (1874–1947), var bror till ägaren av Lojo Kalkfabrik Petter Forsström (1877–1967). Börje Forsström (1910–1995) var Fredriks son och chef för Lojo Kalkfabrik 1962–1973 och biträdande chef från år 1946.

67. Om Tytyri gruva och fabrik, se Esa Koskinen, *Kalkille rakennettu elämä. Vuorineuvos Petter Forsström 1877–1967* (Helsinki 2009), s. 439–450.

68. Victor Hoving, *Lohjan Kalkkitechdas 1897–1950* (Virkkala 1951), s. 172.

gårdar, Östergård och Westergård i Gunnarla samt en gård i Lojo stad inlöstes dock till kolonisationsverksamheten. År 1948 yrkade bolagets representant, diplomingenjör Börje Forsström, åter på paragraf 47 för att skydda bolagets mark från kolonisation, och saken togs vidare till jordbruksministeriet. Detta ville alltså förverkliga den utstakade kolonisationsplanen, men bolaget tog åter upp saken den 20 juli 1948 på jordinlösningsnämndens möte. Undersökningarna i kalkstensområdet var fortfarande på hälft och bolaget bad därför att fastslagningen av placeringsplanen skulle skjutas upp sex månader under tiden för ytterligare undersökningar. Några dagar senare, den 23 juli 1948, ansåg dock jordinlösningsnämnden att bolaget hur som helst skulle ha kvar tillräckligt stor del av kalkstensområdet och att återstoden av marken skulle täcka fabriken behov. Eftersom bolaget inte gick med på en frivillig affär, tvångsinlöstes Östergård och Westergård och gårdarnas tillhörande marker. Lojo Kalkfabrik meddelade sitt missnöje och åtgärden togs till behandling i inspektionsrätten. I mars 1949 avgjorde Nylands inspektionsrätt fallet till Kalkfabrikens fördel, eftersom de ansåg att den tvångsinlösta marken skulle komma till större nytta i den industriella verksamheten än i kolonisationsverksamheten. De upphävde därmed placeringsplanen.⁶⁹

Sannolikt godkände rätten Kalkfabrikens klagomål för att fabriken i Tytyri var på god väg att förverkligas. Markröjningen för den nya fabriken hade påbörjats 1947, och fabriken blev klar och startade 1949–1950. Samtidigt skaffade Lojo Kalkfabrik mer mark i Lojo, framför allt för att kunna erbjuda hem åt sina arbetare.⁷⁰ Så området i Gunnarla användes med andra ord till kolonisation även under fabriken verksamhet, och sannolikt hade man rätt när man antog att fabriken skulle komma att sysselsätta även karelare och andra i behov av bostad. Dessa folkgrupper kom verkligen också, och tog i stor mängd tjänst i fabriken.

Attu och gruvans förverkligande där samt behovet av mark för denna, var ett mer oklart fall, särskilt då de specifika områden som man ville skydda redan hörde till jordinlösningsnämndens planer. Vad gällde vändorna kring Attu Aktiebolag så störde tvångsinlösningarna, enligt Steinby, väsentligt bolagets verksamhet. Steinby berättar att

69. Redogörelser för kolonisationsverksamheten, Lojo 1945–1951, K:28, Lantmäteriverket, Ulmkri, RA, Tavastehus.

70. Koskinen, *Kalkille rakennettu elämä*, s. 444–446, 449.

tvångsinlösnigen orsakade bolaget stora fastighetsöverlåtelseskatter, på grund av vilka förutsättningarna för deras verksamhet samt möjligheter att erbjuda arbete rasade. Steinby nämner trots det en uppmaning som Anderson gav, enligt vilken ”ingen får avskedas, utan alla bör beredas förtjänstmöjligheter”.⁷¹ Tvångsinlösnigarna störde utan tvekan bolagets verksamhet, men hur mycket de påverkade sysselsättningsmöjligheterna är svårt att uppskatta och samtidigt kan man tvivla på att det spelade någon roll, för behovet av arbetskraft var snarare skriande i hela landet. Många av de karelare som flyttade till Attu började enligt muntliga berättelser jobba på Attu såg⁷², vars produkter det utan tvekan var stor efterfrågan på i Finland som skulle återuppbyggas efter kriget.

Klagomål över svenskröjningar

Förutom de fall som gällde behovet att skydda de mineralområden och marker som behövdes för gruvor och fabriker, förde gruvbolagen på 1950-talet även flitigt fram klagomål hos Högsta Förvaltningsdomstolen (HFD) över de röjningsskyldigheter som ålagts dem. Dessa klagomål var väldigt vanliga i huvudsak bland svenskspråkiga – hos såväl bolag, församlingar, kommuner som privatpersoner. Vanligtvis handlade ”svenskröjarnas” klagomål om röjningsavgifternas indexpris och de så kallade förhandsröjningarna som hade utförts 1947 och vars priser enligt många översteg de fastslagna röjningsskyldigheterna. Bland dessa kan till exempel nämnas greve Carl-Johan Creutz (1913–2007) i Pernå som i början av 1950-talet, efter förhandsröjningarna, presenterade en summa på 2,5 miljoner mark som staten var skyldig honom.⁷³

Ett för den här uppsatsen mer relevant rättsfall är det som gäller Karis evangelisk-lutherska församling som med 27 andra klaganden förde fram klagomål över röjningsskyldigheter. Församlingen var dock den viktigaste klaganden i fallet och klagomålen behandlades av HFD den 8 maj 1953. Bland de övriga 27 klagandena, som gick till rätten tillsammans med församlingen, fanns Amos Anderson från Kimito och Attu Aktiebolag från Pargas. De gjorde sig hörda, men

71. Steinby, *Amos Anderson*, s. 258.

72. Intervju med Pauli Heino 29.1.2019 i Pargas. Intervjun är i författarnas ägo.

73. Hma:33.1 svenskröjarna 1940–1957, juridiska avdelningens brev 33411/318-54 ri, 25.5.1955 till Högsta förvaltningsdomstolen, Lant- och skogsbruksministeriet, Kolonisationsavdelningens arkiv, Vennamo arkiv, RA, Tavastehus.

inget av klagomålen godkändes. Anderson och Attu Ab gjorde sig hörda i hela femton fall, men ingen ändring godkändes i något av dessa. I tretton andra fall sänktes däremot röningskostnaderna av olika orsaker. Bland annat sänktes priset för åkerarealen i ett dödsbo efter beräkningar som visade att omkring sex hektar av arealen var bristfälligt dränerad. Vinsten för dödsboet blev bara 3 000 mark, vilket i dagens pengar är ungefär 644 euro. Rätten godkände dock i alla fall de principer som ASO satt upp. I ett brev klagade ASO över en klagomålsskrivelse enligt vilken ”man utan HFD:s vetenskap systematisk hade förfalskat instansens grunder för besluten och för dess principer vid fastställandet av storleken på rönningens påfrestning”.⁷⁴ I skrivelserna fanns ett expertutlåtande bifogat av kriminal- och processprofessorn, den svenskspråkige Bo Palmgren (1909–1973), där han utvärderade Högsta förvaltningsdomstolens beslut. Enligt utlåtandet ”krävs inget i gengäld för ASO:s handlingar”.⁷⁵

Även Karl Forsström Ab gick tillsammans med flera andra klagande år 1952 till HFD med klagomål över sina rönings skyldigheter. Förutom att det blev inflation på gjorda klagomål, pekade klagandena på att en relevant tolkning av röningsparagrafen borde göras med språkparagrafen som fastslog ”att marköverlåtelseplikten inte får orsaka större påfrestning hos svenskspråkiga markägare än hos andra”.⁷⁶ De menade att detta i faktisk inlösnings innebär att påfrestningen inte heller fick bli större för andra: i praktiken borde den fastslagna röningsplikten således utgå från en strikt övre gräns, och inte från ett minimikrav. För att understödja sin tolkning hade de klagande bett om ett utlåtande från professorn i handelsrätt vid Helsingfors universitet, Ilmari Melander (1904–1987). Enligt ASO:s tolkning måste den orsakade påfrestningen vara lika stor för alla, de menade också att den verkliga ekonomiska påfrestningen från röningsplikten inte fick vara mindre än den reella

74. Översättning från: ”johdonmukaisesti tekeydytty tietämättömäksi KHO:n päätösten perusteluista ja sen omaksumista periaatteista raivausrasitusten suuruutta määrät-täessä.”

75. Hma:33.1 svenskröjarna 1940–1957, röningsavdelningens brev 12337/318–54, 31.3.1954 till Högsta förvaltningsdomstolen, Lant- och skogsbruksministeriet, Kolonisations-avdelningens arkiv, Vennamo arkiv, RA, Tavastehus. Översättning från: ”ei kaivanne ASO:n taholta mitään vastinetta.”

76. Översättning från: ”ettei maanluovutusvelvollisuuden aiheuttama taloudellinen rasitus tulle ruotsinkieliselle maanomistajalle lievemmäksi kuin muille.”

jordöverlåtelsen.⁷⁷ Svenskröjarnas klagomål löstes för det mesta enligt ASO:s omdöme, och den vinst som de klagande tilldelades var av liten ekonomisk betydelse. Till exempel år 1955 avgjorde HFD 58 klagomål som gällde svenskröjningsplikter. I 46 av fallen godkändes ASO:s omdöme som sådant och i 12 sänktes röjningsskyldigheterna. Allt som allt påverkade dessa avdrag endast 0,5 procent av svenskröjningen.⁷⁸

Högsta domstolen utreder grundandet av de samfällda skogarna

Språkparagrafens gränser testades när man i svensk- eller tvåspråkiga kommuner grundade samfällighetsskogar till de finskspråkigas användning. Enligt jordanskaffningslagen måste det på de upprättade tomterna finnas tillräckligt med skog för både brännved och byggmaterial. Som princip försökte man först hitta privat skog. De samfällda skogarna behövde formas flexibelt, och till dessa kunde man hitta skog (mark) genom att också lösa in mark från en annan jordkommittés område.⁷⁹

Såvitt man vet drogs endast ett fall av jordanskaffningslagens tvångsinlösningar inför Högsta domstolen (HD) med stöd av språkparagrafen (paragraf 92). Det var ett fall där ett skogsområde som tillhörde Attu Aktiebolag tvångsinlöstes för en samfällighetsskog i slutet av 1948. Inlösningsen ledde till en lång diskussion, och överklagades först vid Åbo inspektionsrätt och till sist togs fallet till HD. Fallet är på flera sätt intressant, inte minst för att tvångsinlösningen i denna tvåspråkiga kommun gjordes av jordinlösningsnämnd 48 som i huvudsak verkade inom ett finskspråkigt område.⁸⁰ Användningen av språkparagrafen

77. Hma:33.1 svenskröjarna 1940–1957, Jordbruksministeriet, Kolonisationsavdelningens brev 32942/318-52, september 15 1952 till Högsta förvaltningsdomstolen, Lant- och skogsbruksministeriet, Kolonisationsavdelningens arkiv, Vennamo arkiv, RA, Tavastehus.

78. Om de så kallade svenskröjningarna enligt jordanskaffningslagens paragraf 53, tredje momentets stadgar, se Rold Byman, *Asutustoiminnan Aikakauskirja* 1956:4, s. 3–4. Se även exempel på klagomålen i *Korkeimman Hallinto-oikeuden Vuosikirja* 1955 (Helsinki 1957), beslut 742 och 743, s. 757–761.

79. ”Samfällda skogar bör upprättas i sådana fall då det inte finns tillräckligt med skogsmark tillgänglig i närheten av lägenheterna, eller där läget för lägenheterna, om all skogsmark skulle överlätas i privat ägo, skulle ändras kraftigt, eller om fallet är sådant att det inte är ändamålsenligt att ge hela den skog som behövs till lägenhetens privata användning.” Se Heinämies, *Maanomistusolojemme uudistus*, s. 101–102, 118–119.

80. Ca:8 bordsprotokoll 1948–1949, 7.12.1948, Åbo inspektionsrätts arkiv, RA, Åbo.

var i detta fall ovanligt, och inte heller i Amos Andersons verksamhet finner man något annat motsvarande fall.

Som bolag hörde Attu Aktiebolag till de primära jordöverlåtarna. För den privata gården Jermo⁸¹, som låg i Pargas (Registernummer 1), fullföljde man den 25 november 1948 ett beslut där det fastslogs att 375 hektar skogsmark skulle tvångsinlösas och ombildas till en samfällighetsskog för 31 lägenheter i S:t Karins kommun. Både bolaget och inspektören av jordanskaffningslagens implementering, forstmästaren Ilmari Huupponen, meddelade missnöje över beslutet och tog det till Åbo inspektionsrätt för granskning. Orsaken till Huupponens missnöje låg i att jordinlösningsnämnden inte hade gjort någon reservation för tvångsinlösning av ytterligare områden på Jermo gård. Enligt Huupponen var upprättandet av en samfällighetsskog nödvändigt för lägenheterna i S:t Karins och deras behov av trävirke för hemmabruk: det fanns nämligen väldigt lite skog i kommunen. Vid tvångsinlösningen av Jermo gårds skogar hade man också tagit i beaktande vattentransportmöjligheterna, som skulle bli förhållandevis billiga i och med virkestransporten, som efter avverkningen av träd kunde gå längs sjövägen över Pemarfjärden.

I sammanträdet den 7 december 1948 deltog bland andra forstmästare Huupponen och en bemyndigad representant för Attu Aktiebolag, häradshövding Rubin Degerth. Huupponen inledde mötet med att gå igenom behovet av en samfällighetsskog och genom att fastslå att nästan all statlig skogsmark inom Åbo inspektionsrätts område skulle komma att användas för att täcka behovet, men man var även tvungen att använda kommunernas, församlingarnas och bolagens mark. Degerth svarade för Attu Ab med att läsa och överlämna en skrivelse till rätten, till vilken professor Kyösti Haatajas⁸² utlåtande fanns bifogat. Haataja var, förutom expert på jordlagar, även ordförande för språkkommittén så språkfrågan var bekant för honom sedan tidigare.⁸³

81. Jermo ligger på södra sidan av den tidigare nämnda Attu ö. Avståndet till S:t Karins centrum är ungefär 30 kilometer lång fågelvägen.

82. Professor Kyösti Haataja (1881–1956) var en av de mest betydelsefulla experterna på finländska jordlagar, och han skissade bland annat upp 1918 års torparlag. Han var även riksdagsman för det Gammalfinska partiet och för Samlingspartiet, docent och professor i handelsrätt vid Helsingfors universitet liksom även lantmåteriverkets generaldirektör 1917–1929.

83. Kyösti Haataja behandlar kort jordanskaffningslagens språkparagraf i sin bok *Vuoden 1945 maanhankintalainsäädäntö* (Helsinki 1946), s. 31–32.

Enligt Amos Anderson bad man Haataja om utlåtandet eftersom representanten för Egentliga Finlands jordanskaffnings inspektionskansli hade vägrat visa de protokoll som låg till grund för beslutet. Haataja accepterade uppdraget och ansåg att beslutet som måste fattas skulle fungera som ett prejudikat: ”När saken gäller en jordanskaffningslag för genomförandeåtgärder som väckt stor oenighet i frågor och när dess lösning kommer att vara av långtgående principiell betydelse, har jag försökt på bästa sätt fördjupa mig i saken och lägga fram min uppfattning om denna.”⁸⁴

Enligt utlåtandet och flera andra brev som presenterades var den jord som skulle tvångsinlösas svensk.⁸⁵ Enligt de bevis som Emil Roos lade fram hade den ägare som föregick Attu Aktiebolag, fabriksdirektör Byström, sålt sina andelar till Amos Anderson i september 1926, just för att denna var en känd, svensk person. Hans ursprungliga krav löd att ”köparen skall vara en känd och svensk person”. I oktober samma år hade Roos besökt Attu ö för att värdera skogen och för att söka förvaringsutrymme i form av en brädgård till virke. I samband med detta fick han av parthandlare Muller, vars handel genom Byströms aktier kommit i bolagets ägo, veta att Byström hade velat ha säkra garantier på att Attu Ab skulle förbli i svenska händer: av denna orsak hade aktierna inte sålts till en tidigare finskspråkig anbudsgivare.⁸⁶

Den 30 december 1940 hade bolaget överlåtit sina andelar till Föreningen Konstsamfundet r.f.⁸⁷ vars aktier då uppgick till 1 196 utav de sammanlagt 1 200. Två aktier ägdes av ordförande Amos Anderson, en av jordbrukaren John Pettersson och en av journalisten Per Nyström. Dessutom hade svenska bolag med flera gett donationer till föreningen, och det lades fram att Attu Ab därmed var ett svenskt bolag, eller som Haatajas konstaterande löd:

84. Ca:8 bordsprotokoll 1948–1949, 7.12.1948, Kyösti Haataja 18.11.1948, Åbo inspektionsrätts arkiv, RA, Åbo. Översättning från: ”Kun asia koskee erästä maanhankintalakia säädetäessä enimmäen erimielisyyttä herättäneistä kysymyksistä ja kun se ratkaisulla tulee olemaan pitkälle ulottuva periaatteellinen merkitys, olen katsonut oikeaksi perehtyä asiaan ja tuoda siitä esille käsitykseni.”

85. Om den svenska jorden som begrepp, se Roselius & Tepora, *Muukalaisten invaasio*, s. 7–8, 11.

86. Ca:8 bordsprotokoll 1948–1949, 7.12.1948, Åbo inspektionsrätts arkiv, RA, Åbo.

87. Föreningen Konstsamfundet r.f. ansökte om registrering i näringslivsregistret 7.12.1940 och upptogs i registret 23.12.1940.

[...] den grundläggande premissen i bevisningen för Attu Aktiebolag är det faktum att bolaget står i ett svenskspråkigt bolags ägo, och att dess markägor är s.k. svensk jord. Detta faktum presenteras dock fortfarande enbart som ett påstående vars grund ligger i bolagets svenskspråkiga namn och bolagets verkställande direktör som erkänt hör till den svenskspråkiga delen av landets befolkning. Bäst skulle detta visas om man kunde lägga fram bevis på att åtminstone största delen av bolagets aktier är i den svenskspråkiga delen av landets befolkning.⁸⁸

Efter att ha gått igenom avsnitten i jordanskaffningslagens språkparagraf summerade Haataja lagens betydelse enligt följande: ”Den dominerande principen i den regel som gäller svensk jord är att jord som ägs av den svenskspråkiga delen av landets befolkning måste förbli i den svenskspråkiga befolkningens ägo, därigenom kan denna inte användas för kolonisation av den finskspråkiga delen av landets befolkning.”⁸⁹ Han fortsätter därefter:

Eftersom Pargas kommun är en tvåspråkig kommun, ska den här tidigare nämnda principen därmed tillämpas på den svenska jord som finns där. Här är det ingen skillnad om man tar mark och gör den till en samfällighetsskog eller till beboeliga områdena och delar upp den mellan dessa, för i båda fallen handlar det om svensk jord som nyttjas för att bosätta finsk befolkning.⁹⁰

Haataja underströk också att marken i första hand måste tas från staten och inte från bolagen, liksom det i kolonisationslagarna från 1922 och 1936 stod fastslaget. Som nämns här ovan framkom det under inspektionsrättens sammanträde att det enligt forstmästare Huupponen var omöjligt att göra samfällighetsskogar av all mark i S:t Karins på grund av den glesa skogsväxten.

-
88. Översättning från: ”perustavana lähtökohtana Attu Aktiebolagin todistelussa on se seikka, että yhtiö on ruotsinkielisen kansanaineksen käsissä oleva yhtiö, ja että sen omistama maa on n.s. ruotsalaista maata. Tämä seikka esiintyy minulle toistaiseksi vain väitteinä, jonka tukena on yhtiön ruotsinkielinen nimi ja se, että yhtiön toimitusjohtaja tunnetusti kuuluu ruotsinkieliseen kansanainekseen. Täydellisemmin voidaan asia osoittaa tuomalla esille näytöksiä siitä, että ainakin suurin osa yhtiön osakkeista on ruotsinkielisen kansanaineksen käsissä.”
89. Översättning från: ”Määrävänä periaatteena ruotsalaista maata koskevassa säännöksessä on se, että ruotsinkielisen kansanaineksen omistama maa on pysyttävä ruotsinkielisen kansanaineksen käsissä, niin että sitä ei käytetä suomenkielisen kansanaineksen asuttamiseen.”
90. Översättning från: ”Kun Paraisten kunta on kaksikielinen kunta, on siis edellä mainittua periaatetta sovellettava siellä olevaan ruotsalaiseen maahan. Tässä kohden ei maan ottamisella yhteismetsäksi ja sen ottamisella asutettavien kesken jaettavaksi ole mitään eroa, sillä molemmissa on kysymyksessä ruotsalaisen maan ottaminen suomenkielisen väestön asuttamiseen.”

Det finns skäl att granska Haatajas resonemang lite närmare. Han betonar gång på gång att meningen med lagen var att skydda de svenskspråkigas mark: ”Riksdagens utlåtanden visar dock att det i grund och botten handlar om att skydda den svenska jorden från finsk kolonisation.”⁹¹ I praktiken betydde det, om man förlitade sig på paragraf 92, att marken inte fick lösas in eftersom den tillhörde svenskspråkiga ägare, inte för att språkförhållandet på ett visst område riskerade förändras.⁹² Även i en lekmans ögon framstår Haatajas tolkning av paragraf 92 samt markägandets språkliga natur som speciell, för paragrafen rörde specifikt språkens förhållande inom en kommun⁹³, med andra ord skulle de finskspråkiga som i och med marköverlämningen flyttade till svensk- och tvåspråkiga kommuner förändra den finskspråkiga andelen i befolkningen och det till de finskspråkigas fördel. Haatajas utlåtande representerade på sätt och vis lagens anda. Enligt Haataja grundade sig hans tolkning på de utlåtanden som statsminister Paasikivi och representant Henrik Kullberg hade skrivit inför upprättandet av jordanskaffningslagen.

Några av de problem som fanns hängde samman med möjligheten att någon av delägarna i den samfällighetsskog som skulle anläggas kunde sälja sina andelar till andra delägare så att dessa kunde be om att få sin del av marken lösgjord från planen. Följderna skulle i sådana fall inte ha varit omedelbar och en noggrannare behandling av strategin för denna typ av fall är inte ändamålsenlig för ämnet av denna uppsats. Kort sagt kan man ändå fastslå att genom en sådan delning skulle det i vissa fall ha kunnat bli möjligt att det till den kommun där den samfällda skogen skulle ligga hade kunnat komma nya invånare. Syftet för skogarna skulle även ha kunnat ändras till någon annan form av jord använing, som till exempel Haataja konstaterade skulle det i den skog som låg placerad på ett lerhaltigt område i framtiden kunna komma att byggas en tegelfabrik. På samma sätt antog Haataja att om

91. Översättning från: ”Eduskunnassa annetut lausunnot kuitenkin osoittavat, että asiassa oli keskeisenä kysymys ruotsalaisen maan suojelemisesta suomalaiselta asutukselta.”

92. Ca:8 bordsprotokoll 1948–1949, 7.12.1948, Åbo inspektionsrätts arkiv, RA, Åbo.

93. Bokstavligen: ”Omplaceringen av de evakuerade må skötas på ett sätt som icke förändrar språkförhållandets natur i de svensk- och tvåspråkiga kommunerna, men den ekonomiska bördan av överlåtelseplikten får heller icke bli mildare för svenskspråkiga markägare än för andra.” Heinämies, *Maanomistusojojemme uudistus*, s. 59; *Suomen Asetuskokoelma* 1945 I, s. 686.

bildandet av en samfällighetsskog i en annan finskspråkig kommun godkändes, skulle detta också leda till en bredare tvångsinlösnings av privatägd skog till finskspråkiga ägare.

Beslutet som Åbo inspektionsrätt lade fram var positivt ur ett tvångsinlösningsperspektiv, men det var inte enhälligt. Inspektör Hietala ansåg att det mest grundläggande var att granska om upprättandet av en samfällighetsskog i Pargas skulle påverka kommunens tvåspråkiga natur. Enligt Kuuskoski styrelsens utlåtande utgjorde en samfällighetsskog en egen juridisk person, som inte hade någon påverkan på kommunens språkliga natur. ”Den enda omedelbara följden av en samfällighetsskogs födelse är att den kan orsaka viss inflyttning av finskspråkiga tjänstemän till kommunen, men dessa skulle ändå utgöra en så liten del att deras antal inte skulle leda till någon ändring i kommunens språkförhållande.”⁹⁴ Med hänvisning till Haatajas utlåtande meddelade Degerth att tolkningen av skogen som en egen juridisk person var felaktig. Sammanträdets ordförande, förlikningsdomare Eino Kahanpää, menade att grundandet av en samfällighetsskog ”kan orsaka en förändring i språkförhållandet i den tvåspråkiga kommunen Pargas, där majoritetens språk är svenska”.⁹⁵ Kahanpää övervägde att yrka på paragraf 92: att samfällighetsskogen inte borde grundas. Som en lösning före beslutet framförde forstmästare Huupponen röjningsskyldighet, men enligt Degerth ”kunde denna, enligt jordanskaffningslagen, inte alls komma på fråga som alternativ till bildandet av samfällda skogar.”⁹⁶

Missnöjd med inspektionsrättens beslut drog Attu Aktiebolag till sist rättsfallet inför HD för att överklaga beslutet i jordanskaffningsfallet. Under sammanträdet den 21 september 1950 fattade justitierådet Johanson, extraordinarie justitierådet Ekholm och agronomie- och forstdoktorn Koskikallio ett beslut där de slog fast att en samfällighetsskog skulle orsaka en förändring i det språkliga förhållandet inom Pargas. Sålunda stred inlösnings mot paragraf 92, första momentets

94. Översättning från: ”Ainoa välitön seuraus yhteismetsän syntymisestä oli se, että se voi aiheuttaa joidenkin suomenkielisten toimihenkilöitten sijoittumisen kunnan alueelle, joita kuitenkin oli siksi vähän, ettei heidän lukumäärällään ollut mitään merkitystä kunnan kielellisen suhteen muuttumiseen.”

95. Översättning från: ”voi aiheuttaa kielellisten suhteitten muuttumisen Paraisten kaksikielisessä kunnassa, jossa enemmistön kieli on ruotsi.”

96. Ca:8 bordsprotokoll 1948–1949, 7.12.1948, Åbo inspektionsrätts arkiv, RA, Åbo. Översättning från: ”yhteismetsän perustamisen sijasta ei saattanut tulla maanhankintalain mukaan lainkaan kysymykseen.”

stadgande, och besluten från Åbo inspektionsrätt samt jordinlösningsnämnd 49 hävdades och ströks.⁹⁷ I publikationen *Selostuksia ja tiedonantoja Korkeimman oikeuden ratkaisuksista vuonna 1950* (1952) finns justitierådet Kokkonen och häradsdomare Puhakas delade åsikter om beslutet bokförda:

Eftersom man vid bildandet av samfällda skogar inte placerade mottagare av mark i den kommun där den samfällda skogen bildades och eftersom ifrågavarande åtgärd för övrigt inte heller ändrar Pargas kommuns språkliga natur, och eftersom man inte förfarit lagstridigt i saken, anser HD att det inte finns orsak att godkänna begäran, som sålunda avslås.⁹⁸

I vilket fall som helst innebar rättsfallet en vinst för Attu Aktiebolag och Amos Anderson. I undersökningen av fallet har man av en eller annan orsak inte lyft fram att de lokala jordinlösningsnämnderna redan hade gjort nästan motsvarande skogsflyttningar från svensk- och tvåspråkiga områden till finskspråkiga. Jordinlösningsnämnd 50 hade år 1946 flyttat skog från Pernå till gränsen av jordinlösningsnämnd 45:s område. Området i fråga var statlig skog i Germundsvedja som ägdes av skogsförvaltningen. Jordinlösningsnämnden försvarade förflyttningen eftersom ”jin. 45 uppenbarligen behöver den nämnda statliga skogsmarken, som ur kolonisationsperspektiv sett är ofördelaktig på jin. 50:s verksamhetsområde, och eftersom det på jin. 50:s två- och svenskspråkiga verksamhetsområde ska upprättas förhållandevis få jordinlösningslägenheter, så det finns minsann territorium att ta av”.⁹⁹ Den anhållan som jordinlösningsnämnden framförde

97. Ca:8 bordsprotokoll 1948–1949, 7.12.1948, Åbo inspektionsrätts arkiv, RA, Åbo; Aleksis Ekholm (toim.), *Selostuksia ja tiedonantoja Korkeimman oikeuden ratkaisuksista vuonna 1950* (Helsinki 1952), s. 490–491.

98. Ekholm, *Selostuksia ja tiedonantoja Korkeimman oikeuden ratkaisuksista vuonna 1950*, s. 490–491. Översättning från: ”Koskei yhteismetsän perustamisen kautta maansaajia sijoiteta siihen kuntaan, johon yhteismetsä perustetaan, eikä kysymyksessä oleva toimenpide muutoinkaan muuta Paraisten kunnan luonnetta kielellisessä suhteessa, niin ja kun asiassa niin ollen ei ole menetely lainvastaisesti, KKO katsonee, ettei ole syytä suostua anomukseen, joka siis hyljättäneen.”

99. Da:2 skickade brev 1946, 23.10.1946, brev 1872 till jordbruksministeriets kolonisationsavdelning, Arkivet för jordinlösningsnämnd 50, RA, Åbo. Översättning från: ”45. mll. ilmeisesti tarvitsee juuri sanotun virkatalonmetsän, joka asutuskannalta katsottuna sijaitsee 50. mll:n toimialueella epäedullisesti, ja koska kaksi- ja ruotsinkielisellä 50. mll:n toimialueella on muodostettava suhteellisen vähän maanhankintatiloja, joten toimialuetta on kyllä varaa supistaa.”

den 18 oktober 1946 godkändes den 7 november 1946 av jordbruksministeriet. På samma sätt anhöll man i december 1946 om att två gårdar i Dragsfjärd och Västanfjärd, Olofsgård RN 15³ och Kvarnskog RN 1⁹ skulle överföras till området för jordinlösningsnämnd 45.¹⁰⁰ Sommaren 1948 hade dock fortfarande inte en enda av de 29 hektar som flyttats från Germundsvedja använts för jordanskaffningslagens syften, så jordinlösningsnämnd 50 anhöll om att denna skog skulle flyttas tillbaka till deras verksamhetsområde.¹⁰¹ Det är möjligt att jordinlösningsnämnd 48 inte var medveten om dessa förflyttningar och därför inte använde dem som prejudikat i inspektionsrätten. Vissa av skogsförvaltningens områden som motsvarade Germundsvedja – vilket även Kyösti Haataja betonade – var statlig mark och därmed första handsval i jordinlösningsfrågan.

Avslutning: stormarkägarens förbannelser och förmåner

Redan utgångspunkten för jordanskaffningslagen var på många ställen otydlig. Detta påpekar bland andra Kyösti Haataja i inledningen i sitt verk *Vuoden 1945 maanhankintalainsäädäntö*: ”Jordanskaffningslagstiftningen av år 1945 är svår att förstå och svår att tolka.”¹⁰² Haataja var den som förberedde lagen, och även den professor som Amos Anderson vände sig till. Även om kolonisationsavdelningen vid jordbruksministeriet strävade efter att delegera så mycket av beslutsfriheten till de aktörer som fanns på plats, det vill säga i praktiken åbo- och jordinlösningsnämnderna, blev avdelningen ändå tvungen att då och då ta ställning till lokala, oklara fall. Det utrymme som fanns för tolkningar i lagstiftningen tjänade dem som hade råd att anlita experter som kunde läsa och tolka lagen.

Det var just detta tolkningsutrymme som gjorde det möjligt för Amos Anderson att prova samt använda olika lösningar för att rädda sin mark från tvångsinlösnung och för att slippa betala olika ersättningar. Företagen var inte unika i dessa strävanden utan många andra som befann sig i samma position som jordöverlåtare försökte på olika

100. Da:2 skickade brev 1946, 16.12.1946, brev 2018 45 till jordinlösningsnämnden, Arkivet för jordinlösningsnämnd 50, RA, Åbo.

101. Da:4 skickade brev 1948, 7.6.1948, brev 4433 till jordbruksministeriet, Arkivet för jordinlösningsnämnd 50, RA, Åbo.

102. Haataja, *Vuoden 1945 maanhankintalainsäädäntö*, s. 5. Översättning från: ”Vuoden 1945 maanhankintalainsäädäntö on vaikeasti ymmärrettävä ja vaikeasti tulkittava”

sätt ändra sin ställning till andrahandsöverlåtare, även om deras karriärmål var något helt annat än att bli jordbrukare.

Man bör också komma ihåg att meningen med jordanskaffningslagen var att säkra både jordöverlåtarens och den jordberättigades förmåner. Dessutom var det möjligt att med svenskröjningarna bevara områden av gårdarna från tvångsinlösning, men den ersättning man måste betala för dessa kom med en betydande kostnad. Dessutom var det alltid möjligt att i ett senare skede ta tillbaka den förlorade markegendomen, om de jordberättigade som erhållit marken var villiga att gå med på det. Uppenbarligen fanns det många äldre karelare som saknade släktingar som kunde ärva den mottagna marken och som därför sedermera sålde tillbaka sin lägenhet till huvudegendomen. I samband med skrivandet av denna uppsats var det inte möjligt att göra en tillräcklig undersökning av hur många som senare sålde tillbaka sin lägenhet eller tomt till Amos Anderson.

Tvångsinlösningarna var varken någon bagatell eller form av trakasserier, och när allt kom omkring var omplaceringen av finskspråkiga till svenskspråkiga kommuner förhållandevis liten. Amos Andersons egendomar hade stor betydelse för kolonisationsverksamheten i Egentliga Finlands skärgård, framför allt för grundandet av fiskelägenheter. När hans sak behandlades i inspektionsrätten nämndes hans position som jordöverlåtare och det konstaterades att om inte hans mark tvångsinlöstes så skulle kolonisationsverksamheten i kommunerna i hög grad bromsas. Det var många av fiskarna i Björkö som fick sina fiskelägenheter från Andersons marker.

Det gruvprojekt som Attu Ab och Vuoksenniska Oy planerade på Attu ö hörde kanske till det mest diskutabla av deras projekt, för de expertutlåtanden som de olika parterna använde i frågan stred fullständigt mot varandra. När man undersöker saken i efterhand ter det sig lite komiskt att Amos Anderson meddelade jordinlösningsnämnd 50 att han ämnade ge upp affärlivet och dra sig tillbaka till sina gårdar i Egentliga Finland, samtidigt som han precis hade varit i kontakt med jordinlösningsnämnd 49 gällande grundandet av ett gruvföretag på sina marker i samma område. Förutom vaga bevis berodde antagligen avslaget på Attu Aktiebolags överklagan på de förhandlingar som företagens representanter förde med myndigheterna vilka erbjöd någon form av kompromiss. Eftersom Attu Ab visste att de antagligen skulle förlora målet samtyckte de till denna. Det kan också hända att

man inte ville ha den överklagan som bottnade sig i planerna på gruvdrift som ett prejudikat som andra jordöverlåtare skulle kunna yrka på för att slippa sina överlåtelseplikter. På samma sätt försökte släkten Forsström bevara kalkstensområdena på företagets marker i Finby och Lojo, och de yrkade med framgång på samma paragrafer i jordanskaffningslagen som Anderson. Senare försökte de även få tilläggsförmåner. Gunnarla i Lojo, som till en början togs i bruk för kolonisation, lyckades man "rädda" till förmån för en cementfabrik, medan Forsström Ab med ett massklagomål försökte pruta på den fastslagna röjningsmängden i Finby.

Ett fall som däremot var unikt var den överklagan från Jermo som drogs inför HD och där man åberopade språkparagrafen. Den balanserade bokstavligen på gränsen av lagens ordalydelse och lagens anda: jordinlösningsnämnden och inspektionsätten yrkade på ordalydelsen; Amos Anderson och den slutliga lösningen i den högsta rätten yrkade på lagens anda. Prejudikatet var anmärkningsvärt i den meningen att jordinlösningsverksamheten genom det påverkades specifikt av svenskspråkiga, rättsliga markägares modersmål och inte av språkförhållandet, och risken för förändringar i detta, på ett visst område. I fortsättningen fanns det därför skäl att i andra fall granska om detta prejudikat kunde tjäna andra i tvångsinlösningsbesluten. Fallet behandlades dock jämförelsevis sent, först från slutet av 1948 till år 1950, och redan 1948 var markinlösningsverksamheten i det stora hela redan på väg att nå sitt slut runt om i landet och majoriteten av de evakuerade hade omplacerats.

Efter år 1950 rörde de svenskspråkiga markägarnas överklagan omfattningen av de röjningsplikter som ålagts dem. Klagomål över röjningsersättningarnas storlek, som Anderson förde fram både som en privatperson från Kimito och som verkställande direktör för Attu Aktiebolag, var vardagsmat i början av 1950-talet. Det var snarare regel än undantag i Andersons kretsar, liksom även fallet med Karl Forsström Ab visar. Det var också standard att klagomålen löstes till ASO:s fördel och att den ersättning som klagandena gottgjordes med genom förhandlingarna var ekonomiskt försumbar. Att fastställa en slutlig motivation bakom alla dessa försök är ändå svårt att göra i de olika fallen: var meningen verkligen att till varje pris skydda en oundgänglig och nödvändig del av en egendom eller handlade det om att genom att yrka på lagen skydda all sin egendom?

På det hela taget drabbades Amos Anderson och hans bolag Attu Aktiebolags markegendom av anmärkningsvärda tvångsinlösningar, som var stora också efter vederlagsröjningarna. Utifrån åbo- och jordinlösningsnämndernas protokoll skulle man även med en minskning av denna markmängd kunnat täcka behovet av mark- och vattenområden. En fullständigt pålitlig och uttömmande förteckning är svår att upprätta, men även i det skick den är nu ger den en bra bild av en stormarkägare och det öde som han och hans mark gick till mötes under kolonisationsverksamhetens tidevarv 1945–1951. I jämförelse med andra i samma position, använde bergsrådet Anderson liknande utvägar för att undgå markinlösningen, men deras mångfald och antal skiljer honom från andra. De sätt som Anderson i första hand använde sig av för att överklaga besluten hängde samman med olika ekonomiska omständigheter, men han var också beredd att använda sig av språkparagrafen och på så sätt använda tanken om svensk jord som ett vapen i rättssalen.